

Danmark og den koloniale fortid

Af Louise Sebro, doktorand, Historiska Institutionen, Lunds Universitet

I de senere år er interessen for Danmarks kolonihistorie vokset både i den brede befolkning, og blandt historikere og arkæologer. En af årsagerne er danskernes fornyede behov for at forstå sig selv i en globaliseret verden. For humanistiske forskere, ikke mindst historikere og arkæologer, giver det anledning til overvejelser om, hvordan man arbejder med og formidler den koloniale fortid.

Som historiker, der arbejder med Dansk Vestindien og slaveri, er jeg blevet bedt om at skrive om årsagerne til, at de tidligere danske kolonier er blevet genstand for øget interesse hos forskere og i medierne de senere år. Jeg er for tiden i gang med en ph.d.-afhandling om overlevelse af afrikanske identiteter og afrikansk kultur i Vestindien i 1700-tallet, men jeg har også beskæftiget mig med både eurocaribisk kulturhistorie og spørgsmålet om danskernes forhold til den koloniale fortid i dag.

Den store interesse for eks-kolonierne viser sig i Danmark i form af stor rejselyst, stigende medlemsantal i venskabsforeninger og pengeindsamlinger til restaureringsprojekter i tidligere danske kolonier, som for eksempel det danske fort i Tranquebar. Men også blandt professionelle, som journalister, historikere og arkæologer er interessen forøget, og fra det officielle Danmarks side er der taget flere skridt i retning af et samarbejde med lande, hvor Danmark har været kolonimagt.

Jeg tror, at man skal finde årsagerne til den voksende interesse for Danmarks koloniale fortid i forskellige reaktioner på nogle generelle udviklingstendenser i vores samfund, og i verden. Der er ingen tvivl om, at et vigtigt nøgleord er *globalisering*. Globaliseringen har stor indflydelse på både almindelige menneskers og forskeres tilgang til den koloniale fortid, og både negative og positive reaktioner på globaliseringen kan forklare den øgede fokus herpå.

Som konsekvens af globaliseringen har verden i langt højere grad end før åbnet sig for danskerne – i form af fjernere rejsemål, der tilmed efterhånden er kommet inden for privatøkonomisk rækkevidde. Men samtidig øger globaliseringen også den

identitetsmæssige usikkerhed hos folk: hvad vil det sige at være dansk i Danmark, Europa og Verden? Reaktionerne herpå bliver nemt en indadskuen, hvor folk vælger at fokusere på sig selv – også i forhold til verden. Dermed bliver det nærliggende at interessere sig for de steder i verden, hvor danskere har haft indflydelse. Jeg tror altså, at den voksende interesse for Danmarks kolonihistorie kan ses som en reaktion på globaliseringen, hvor danskerne skal vænne sig til, at de også er en del af verden. Og dermed åbnes der for at se det danske i et globalt perspektiv.

Også det aktuelle store forskningsmæssige fokus på den danske kolonitid må ses som en følge af globaliseringen. Forskere er naturligvis en del af den generelle samfundstendens og er påvirket af de samme udviklinger som alle andre. Samtidig spiller forskningsinstitutioner som museer og universiteter sammen med det omgivende samfund, ikke mindst i kraft af, at det er samfundet, der betaler for forskningen. Her kan man for eksempel se på, hvor stor rolle globalisering spiller i forskningsrådernes udlysninger. Forskerne er derfor også naturligt præget af et behov for at forstå sig selv i forhold til den verden, der med høj fart åbner sig, og fokus på den danske kolonitid kan dermed ses som endnu et forsøg på at skabe verden i et billede, der giver mening fra en dansk synsvinkel, hvilket kan være præget af både åbenhed og usikkerhed overfor verden. Hvis man ser på den kolonihistoriske interesse i dette lys kan den nemt kædes sammen med andre identitetsskabende projekter, som for eksempel de kulturelle kanoner.

Behovet for at forstå sig selv i forhold til resten af verden har imidlertid forskellige mulige værdimæssige konsekvenser. Det kan resultere i enten et

behov for at romantisere Danmarks rolle i verden, eller et behov for at kritisere den.

Nationalromantik og kolonikritik

I virkeligheden er det måske ikke så meget årsagerne til den forøgede interesse for den koloniale fortid, der er mest interessant, men derimod konsekvenserne af den, og ikke mindst indholdet i den historie, der bliver fortalt som følge af emnets mere prominente plads i danskernes bevidsthed. Her har forskere en vigtig rolle, fordi humanistiske forskere per definition bør overveje deres funktion i samfundet og konsekvenserne af deres måde at behandle et emne på. Samtidig har forskningen jo (om end ofte med forsinket virkning) mulighed for at påvirke den viden og dermed også de holdninger, som journalister og ”almindelige mennesker” har. Men da vi forskere oftest deler de holdninger og fordomme, som alle andre ligger under for, bliver det så meget desto vigtigere for os at være bevidste om, hvilken baggrundsviden og hvilke almene antagelser og fordomme, vi arbejder ud fra. Det gælder naturligvis alle forskningsfelter, men er særlig vigtigt, når emnet er Danmarks rolle i et sort historisk kapitel som kolonialismen.

Der er to forskellige tilgangsvinkler til den danske koloniale fortid som kan findes både hos den alment interesserede, hos forskeren og i den journalistiske behandling af emnet: Den nationalromantiske vinkel, og den kolonikritiske vinkel. De er ikke altid skarpt adskilt, men er i regelen let identificerbare. Det er vigtigt for forskere at være bevidste om forskellene på de to og forstå de signaler, der ligger i dem. Og samtidig bør man som historiker eller arkæolog reflektere over, hvor man selv befinder sig i forhold til de to positioner.

Den nationalromantiske tilgangsvinkel møder man i form af en sværmen for, at lille Danmark har haft mulighed for at sætte et fingeraftryk på den store verden. Danske bygninger under vajende palmer bliver set som noget hyggeligt, og det er danskerne i det fremmede, der er i fokus. Det er et billede, som især rejsebranchen gengiver, men også historier i pressen, som for eksempel DR2s temalørdag om danskere i det tidligere Dansk Vestindien i november 2003 (og julekalenderen ”Nissernes Ø” i 2004) formidler denne nationalt selvcentrerede vinkel. Og fordi emner som racisme og slaveri stort

set ikke nævnes i disse sammenhænge, bliver den nationalromantiske vinkel meget stærk.

Foreninger som Foreningen Dansk Vestindien og Foreningen Trankebar er bygget op omkring det formål at samle penge ind til restaurering af danske kulturminde i tidligere kolonier – altså at bevare ideen om det danske i det eksotiske. Der ligger mange sympatiske tanker bag sådanne projekter, blandt andet om venskab og hjælp til fattige områder, men samtidig bliver det danskheden, der bliver definerende for, hvem der kan kvalificere sig til vores indsamlede kroner – fordi det i virkeligheden handler om, at vi vil bevare mindet om os selv og vores tidligere storhed. Det er de danske kirkegårde, der bliver sat i stand, og ikke slavekirkegårde der bliver lokaliseret og formidlet til de danske turister.

Den nationalromantiske tilgangsvinkel hænger formodentlig sammen med ”arven efter 1864”, og er en følge af den småstatsmentalitet, der udviklede sig i Danmark i kølvandet på 1800-tallets territoriale tilbagegang. Siden da har vi danskere haft svært ved at se os selv i historiske bøddelroller, fordi vi selv endte som ofre for de store magter. Sammen med udviklingen af den socialdemokratiske velfærdsstat har det ført til et sejlivet dansk selv billede af en nation bygget på hygge og retfærdighed, som har fået os til at tro, at selv vore koloniale eventyr må have været mindre slemme end andre nationers.

Den kolonikritiske vinkel på historien har også sine repræsentanter på forskellige niveauer. Den bliver ofte sat ind i et større globalt perspektiv af kritik af den postkoloniale verdensorden, og derfor er det sjældent man støder på en specifik dansk vinkel i forbindelse med græsrodsbevægelser og udviklingsbistand – fordi det her er den aktuelle verdenssituation, der er definerende for indsatsen, og ikke spørgsmålet om hvor Danmark tilfældigvis har været engageret som kolonimagt. I medierne har det, ikke overraskende, været Dagbladet Information, der i sommeren 2003 havde en artikelserie om Danmarks koloniale fortid. Ligeledes har DR2, ud over den nævnte Temalørdag, haft mere kolonikritiske udsendelser, primært produceret af journalisten Alex Frank Larsen. I 2005 var der en ganske omfattende debat i medierne om den koloniale fortid, indledt af blandt andet Institut for

Menneskerettigheder og aktionsgrupper fra US Virgin Islands, det tidligere Dansk Vestindien. Debatten kom hurtigt til at dreje sig om, hvorvidt Danmark officielt burde undskylde slaveriet, men oplægget fra aktionsgrupperne handlede i virkeligheden om, at vi danskere bør blive mere bevidste om vort lands historie og konsekvenserne af den i dag – for eksempel i form af de mentale sår, som afroamerikanere stadig bærer rundt på som følge af slaveriet og deres forfædres tvangsforflyttelse fra Afrika.

Forskerens og formidlerens ansvar

Mange af de tiltag, der sker på officielt niveau, for at skabe større bevidsthed om den koloniale historie og for at samarbejde med Danmarks tidligere kolonier, bygger i virkeligheden på en kombination af, eller mellemting mellem, de to yderpunkter: nationalromantik og kolonikritik. Og det er nok hverken overraskende eller muligt at gøre anderledes. Når man fra Nationalmuseets side, for eksempel, indgår i samarbejde med Ghana om udgravninger og anden forskning i den dansk-ghanesiske kulturarv, bygger det på det ansvar Nationalmuseet har overfor dansk kulturarv – et begreb knyttet til en grundlæggende ide om en dansk nation og den fælles fortælling om, hvem vi er. Afhængig af, hvordan arbejdet udføres og formidlingen af det forvaltes, kan et sådant samarbejde føre til en udbygning af den nationalromantiske fortælling. Men samtidig ligger der en masse ansvarsfølelse og potentiel kolonikritik i et sådant projekt, fordi det kan ses, som at den danske stat tager ansvar overfor en delt arv med tidligere kolonier, og fordi samarbejdet kan være med til at højne bevidstheden om den danske kolonihistorie i den danske befolkning.

Som sagt er det i den praktiske udførelse af samarbejdet, at de implicerede vælger vinklingen, som påvirkes af flere aspekter af forsknings- og formidlingsprocessen. For det første bør man som forsker overveje sit forhold til det land, man skal arbejde i, de mennesker man skal samarbejde med og de værdier og grundholdninger man tager med i det samarbejde. For det andet bør man overveje, hvordan man formidler ikke bare forskningsresultaterne, men også ideen om samarbejdet til sit hjemland. Ved at forholde sig kritisk til Danmarks rolle i kolonihistorien kan man formidle uden at

glorificere fortiden, og ved at vise respekt for sine samarbejdspartnere kan man undgå at fremhæve sig selv som repræsentant for en overlegen kultur.

En af de fejl, man nemt begår, er at eksotisere samarbejdspartnere. Dermed bidrager man indirekte til at videregive den koloniale arv, man i virkeligheden burde gøre op med – og som det måske også var intentionen at gøre op med. Eksotisering sker på flere forskellige niveauer, og dukker gerne op i de små ting – undren over hvordan et samfund og en kultur fungerer, besvær med lokale myndigheder, frustrationer over, at folk i et andet land ikke nødvendigvis har den samme indstilling til kulturarv, som man selv har, etc. Det er klart, at man har lov til at undres og blive frustreret, men man bør være meget bevidst om, hvordan ens frustrationer kommer til udtryk – fordi de nemt kan blive formuleret i en tone, der afspejler vestlige stereotyper af andre verdensdele og deres indbyggere, og som indeholder mere eller mindre skjulte antagelser om, at nogle kulturer er bedre eller højere udviklet end andre.

Et meget fundamentalt spørgsmål i forhold til samarbejde på tværs af lande og kontinenter omkring bevarelse af kolonihistoriske mindesmærker er, om folk har ret til at gøre med deres kulturarv, hvad de vil. Det er måske et noget hypotetisk spørgsmål, som kan føre til ekstreme tankeeksperimenter, men tankeeksperimentet kan af og til være værdifuldt for at blive sig bevidst om sin egen situation. For hvad gør man, hvis fortidsminder repræsenterer så smertefulde sår, at folk bare ønsker dem udslettet fra jordens overflade? Og hvad gør man, hvis ejendomsretten til en kulturel genstand principielt tilhører nogen, der ikke i praksis kan tage vare på den, så den bliver bevaret?

Et konkret eksempel kan hentes i spørgsmålet om arkivalier med relation til Dansk Vestindien. I 1999 påbegyndtes et projekt med det formål at registrere og ordne arkivalierne. Det skete i et samarbejde mellem myndigheder fra Danmark, USA og US Virgin Islands, om end Rigsarkivet i København sad med det meste af opgaven i kraft af, at det meste materiale ligger i Danmark. Flere røster fra US Virgin Islands har i den sammenhæng talt om, at denne kulturarv burde leveres tilbage til den tidligere koloni, så den kunne få sin egen historie

tilbage. Et sådant ønskes rimelighed kan naturligvis diskuteres, og det er på ingen måde givet, at det er et krav der bør opfyldes, da arkivalierne både handler om Danmark og kolonien. Men danske modargumenter mod ønsket (som jeg dog ikke tror, er blevet rejst officielt) er blandt andet, at man på Virgin Islands ikke ville være i stand til at passe godt nok på arkivalierne, og at folk der alligevel ikke kan læse dem, fordi de fleste er på dansk. Det er klart, at en dansk offentlig myndighed er nødsaget til at gøre sig sådanne overvejelser, hvis ønsket skulle blive et officielt krav. Men hvis det nu i øvrigt var rimeligt at Virgin Islands fik arkivalierne udleveret, fordi de er vigtigere for deres historie end for vores, og fordi Danmark i hvert fald ikke har nogen større ret til dem end den tidligere koloni, ville myndighederne dér så ikke have lige så stor ret til at vurdere, hvad der skulle gøres for at bevare arkivalierne? Hvilke værdier ligger der implicit i en sådan vurdering, der positionerer os til bedre at kunne overskue situationen end dem? Og hvordan besvarer man mest respektfuldt et sådant ønske, så ophavsmændene kan se, at deres ret til at stille det, bliver taget alvorligt? Det er meget vigtigt, at man som forvalter af delt, dansk kulturarv bliver bevidst om, hvorfor man reagerer som man gør – selv om det i praksis kan være svært at reagere på anden vis. Man bør tænke over, hvilke forklaringer på ens reaktioner man giver sig selv og andre og overveje, om der ligger implicite koloniale tankegange i dem. Ved at bevidstgøre sig selv, kan man måske også blive opmærksom på, at ens reaktioner ikke nødvendigvis altid er helt rimelige. Lignende overvejelser gælder, forestiller jeg mig, når man som arkæolog skal samarbejde med andre landes myndigheder.

Man skal også som forsker være opmærksom på, at man i formidlingen af sit samarbejde med andre landes fagfolk og andre samarbejdspartnere nemt kommer til at fremstille dem i de allerede nævnte vestlige stereotyper, som uciviliserede, eksotiske eller overtroiske. Ved at beskrive andre mennesker i sådanne stereotyper kommer man igen til at give sig selv pladsen som den kyndige, fornuftige europæer, der skal vise andre, hvordan man arbejder med sin kulturarv på bedste måde. Således bliver

det generelle billede nemt uligeværdigt og forvredet. Man kan godt have ekspertise, som andre mennesker har brug for, uden at disse mennesker nødvendigvis er grundlæggende inkompetente.

Som følge af den voksende interesse for Danmarks koloniale fortid er der et stigende behov for, at forskere overvejer, hvordan man arbejder med den del af historien. Fordi den almindelige interesse ofte bygger på nationalromantiske forestillinger om det lille Danmarks store bedrifter i tidligere tiders storhed, bliver det desto vigtigere for forskere og professionelle formidlere, som arkæologer, historikere og journalister at positionere sig i forhold til den nationalromantiske fortælling og indtage en mere kolonkritisk stilling, også selv om det arbejde man skal udføre, i praksis bygger på den danske nationalstats præmisser, som ikke altid giver plads til et stort opgør med de magtforhold, som kolonihistorien har skabt.

Et vigtigt skridt i den rigtige retning er, at man gør sig sin position bevidst. Man må erkende, at man nemt kommer til at falde ind i den almindelige romantiske og stereotypiserende tone, også selv om man har de bedste intentioner om at være bevidst og gennem sit arbejde afhjælpe noget af den uligevægt i forhold til den delte kulturarv, som kolonialismen har skabt. Den romantiske tone skal man tage afstand fra, fordi den bygger på og glorificerer den ulighed, som kolonialismen skabte, og som nu lever videre i dens arv. Den arv, der opdeler verden i dem og os, og som ofte har til følge, at vi eksotiserer de andre. Ved at forsøge at undgå eksotisering bliver vores forskning og samarbejde også mere værdifuldt, og det bliver nemmere at aflive de nationalromantiske forestillinger om Danmarks koloni-eventyr, der jo ikke var særlig eventyrligt, når det kommer til stykket. Der er ingen liste over færdige svar på, hvordan man konkret forfølger dette mål i alle situationer, men jeg håber, at dette beskedne indlæg kan være med til at skabe bevidsthed om, at det vi tænker, gør og siger som forskere også har betydning uden for vores egen lille kreds.

Litteratur

Fihl, Esther 1984

Some Theoretical and Methodological Considerations on the Study of Danish Colonialism in Southeast India. *Folk*, Vol.26, 1984.

Hernæs, Per 1985

Dansk kolonihistorie og Afrika. Et angreb på den "danofile" tradisjon innen Historieskrivningen om Gullkysten (Ghana). *Fortid og nutid*, XXXII, 1985.

Jensen, Peter Hoxcer m.fl. (red.) 1983

Dansk kolonihistorie. Indføring og studier. Århus 1983.

Olwig, Karen Fog 1992

Nye (og gamle) angrebsvinkler i kolonihistorie: Vestindien. *Fortid og nutid*, XXXIX, 1992.

Sebro, Louise 2006

Madlena fra Poppo i Afrika, i Klas-Göran Karlsson, Eva-Helen Ulvros och Ulf Zander: *Historieforskning på nya vägar*, Lund 2006 (under udgivelse).

Sebro, Louise 2005

Kolonitidens sår skal heles, Kronik i *Berlingske Tidende*, 28/5 2005.

Sebro, Louise 2005

Kreoliseringen af eurocaribierne i Dansk Vestindien – sociale relationer og selvopfattelse. *Fortid og Nutid*, juni 2005, hefte 2.

Simonsen, Gunvor 2003

Nye og gamle perspektiver på dansk kolonihistorie. *1066 Tidsskrift for historie*, 33.årg., nr. 2, 2003.